

**Jana Rüegg, *Förmedla och förlägga.*
Utgivningen av översättningar från franska,
tyska och spanska på svenska förlag 1970–2016,**
Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala
universitet, 2023, 437 s. (diss. Uppsala)

<https://doi.org/10.54797/tfl.v54i1.30337>

Under mina doktorandår på 1990-talet hade jag en kollega som arbetade på en avhandling om översättningar. Det var ett uppenbart intressant men ändå lite udda ämnesval i en doktorandmiljö där de flesta andra studier gällde enskilda (svenska) författarskap.

Idag är situationen närmast den omvända. Framväxten av det världslitterära perspektivet, med dess intresse för hur litteraturen färdas och förmedlas över klotet, har på ett helt annat sätt ställt översättningsarbetet i centrum. Det gäller även utanför akademien, där exempelvis Nils Håkansons *Dolda gudar* – om den svenska översatta litteraturen – fick Augustpriset 2021. Dessa nya studier av översättningsprocessen handlar både om hur den enskilda texten eller textraden ska förstås och översättas och om hur de bakomliggande samhällsliga och litteratursociologiska processerna fungerar: Vilka är de centrala aktörer som bestämmer och möjliggör översättningar av olika verk?

Det är i detta senare översättningssociologiska fält Jana Rüeggs avhandling verkar. Den har titeln *Publishing Translations. Flows, Patterns, and Power-Dynamics in the Swedish Book Market after 1970* (2023), men består av två underliggande, separat publicerade delstudier. I den första delstudien från 2021 – *Nobelbanor. Svenska förlags utgivning av översatta Nobelpristagare i litteratur sedan 1970* – behandlar Rüegg den svenska översatta utgivningen av prestigeliteratur i form av Nobelpristagare. Den andra och senaste delstudien

från 2023 – *Förmedla och förlägga. Utgivningen av översättningar från franska, tyska och spanska på svenska förlag 1970–2016* – studerar, som undertiteln anger, översättningen av fransk, tysk och spansk skönlitteratur till svenska sedan 1970, det vill säga det år då den svenska bokmarknaden avreglerades och bokpriserna släpptes fria. Då *Nobelbanor* redan har recenserats i *Tidskrift för litteraturvetenskap* (2021:3–4), inriktar jag här diskussionen på den nytomna delstudien. Rent omfångsmässigt rör det sig därtill om en betydande insats, som inklusive alla källor, tabeller och register landar på klart över 400 sidor.

Syftet med *Förmedla och förlägga* är att undersöka hur utgivningsmönstren har sett ut för de studerade språkområdena samt, inte minst, vilka aktörer på bokmarknaden som har varit centrala för denna utgivning. Framför allt intresserar sig Rüeegg för aktörskategorierna förlag, förläggare och översättare. Men också andra aktörer, såsom exempelvis Bokmässan i Göteborg, är relevanta för och inbegrips i diskussionen. Även om översättningens och översättarens roll har blivit alltmer synlig i den samtida kulturdebatten och forskningen är avhandlingens utgångspunkt likväl att det i dag har "blivit allt svårare för förlag att ge ut översatt kvalitetslitteratur" (s. 14).

Om den första delstudien *Nobelbanor* hade fokus på prestigelitteraturen vill Rüeegg i den nya boken istället "ta ett bredare grepp" om den översatta fiktionsprosautgivningen (s. 17). Det innebär att även den översatta populärlitteraturen ingår i det studerade materialet. Det är en både intressant och rimlig ingång i projektet. Av utrymmesskäl görs dock avgränsningar mot såväl lyrik och dramatik som facklitteratur.

Att engelska översättningar saknas i studien kan möjligen framstå som uppseendeväckande med tanke på engelskans *hypercentrala* roll i det världslitterära systemet. Men som Rüeegg konstaterar hade engelska översättningar gjort det undersökta materialet alltför omfattande. Som framgår av bokens andra kapitel, vilket är en sammanställning av befintliga uppgifter kring översatt litteratur i Sverige mellan 1830 och 2014, blir engelskan redan i mitten av 1800-talet det dominerande källspråket.

Rüeeggs undersökning visar indirekt hur engelskans uppåtgående trend efter hand har marginaliserat de tre undersökta världsspråken på den svenska bokmarknaden. Trots det har franska och tyska

översättningar en lång förhistoria i Sverige, medan spanskan framför allt under senare tid trätt fram som ett viktigt källspråk som också ingår i grundskolans språkval. Rüeeggs undersökning kan därigenom kontrastera den ”nya” spanskan – där översättningar av välkända latinamerikanska författare såsom Gabriel García Márquez och Isabel Allende sticker ut – mot de två klassiska översättningsspråken franska och tyska.

Förmedla och förlägga inleds med en omfattande introduktion av olika teoretiska begrepp och metodiska utgångspunkter. Till detta kommer den nämnda historiska genomgången av svensk översättningsstatistik. Särskilt metoddiskussionen är förstås central i sammanhanget, då avhandlingens analys och resonemang till största del bygger på den kvantitativa databas Rüeegg tagit fram rörande antalet översatta utgåvor från de tre källspråken. En romantitel är alltså i detta sammanhang en sak, antalet utgåvor en annan. Camus *Främlingen* har exempelvis givits ut i inte mindre än fjorton skilda utgåvor under den undersökta perioden. Rüeegg skriver att denna databas bör ses som ett av studiens viktigaste resultat. Det är ingen orimlig argumentation. Att konstruera en sådan detaljerad databas kräver både tid och noggrannhet. Den stora förtjänsten med detta arbete är att många av de tendenser man tidigare bara har kunnat spekulera över här får tydliga svar. Det hindrar inte att man tidvis hade önskat att de olika analyserna hade kunnat kompletterats av mer kvalitativt material, exempelvis intervjuer med centrala aktörer i fältet. Men givetvis måste alla undersökningar avgränsas på ett rimligt vis.

Franska är det starkaste av de undersökta källspråken. På listan över de mest översatta författarna under perioden saknas likväl många av de mest prestigefyllda författarskapen. Albert Camus och Marguerite Duras är förvisso med, men inte namn som Sartre och de Beauvoir eller för den delen senare franska Nobelpristagare som Le Clézio, Modiano och Ernaux. Istället domineras listan av en klassikerutgivning med författare såsom Balzac, Dumas, Proust och Zola. Jules Verne toppar den franska författarlistan, följd av deckarförfattaren Georges Simenon. Att klassikerna har fått en sådan framskjuten placering handlar både om att det är relativt billigt att utge dessa och att författarskapen redan är konsekrerade i fältet, vilket innebär en relativt säker försäljning till skolor och bibliotek. Här, liksom vad

gäller de andra undersökta källspråken, domineras översättningsstatistiken av manliga författare.

Vad gäller förlagssidan är det tydligt hur de franska översättningarna under perioden migrerar från de stora och medelstora förlagen till småförlag som Elisabeth Grate och Sekwa, vilka under 2000-talet alltmer tar över utgivningen av fransk litteratur. Rüegg specialstuderar dessa småförlag. Elisabeth Grate har fokus på prestigelitteraturen och fick två fullträffar med Nobelpriset till Le Clézio och Modiano. Sekwa är i högre grad inriktad på ”tillgänglig” litteratur och fick sitt stora genombrott med Barberys *Igelkottens elegans* (2009).

Dessa djupdykningar i de kulturförmedlande småförlagen är högintressant och hade gärna kunnat utvecklas. Även diskussionen av de särskilt betydande översättarna är spännande: vad gäller den franska litteraturen exempelvis C. G. Bjurström och Gunnel Vallquist. Också här skulle man dock önska en kvalitativ fördjupning av hur det egentligen gick till när de fick sina översättningsuppdrag. Var det de själva som låg på förlagen eller fungerade det tvärtom? I avhandlingens avslutning förs i anslutning till detta en intressant diskussion om att översättarnas funktion som ”litteraturscouter” minskat på senare år, åtminstone på de större förlagen. Tendensen är istället att de litterära agenterna övertagit denna roll.

Analysen av översättningarna från tyska har en likartad struktur som den om den franska litteraturen. Enskilda aktörer har genom åren haft stor betydelse, exempelvis förläggaren Thomas von Vegesack på Norstedts. Även här har småförlag som Ersatz och Thorén & Lindskog efter hand tagit över utgivningen. Listan över de mest översatta författarna är spretig. Där återfinns kanoniska författarskap som Hesse, Kafka och Böll, men också ett stort antal populärlitterära författarskap. Den för många säkert ganska okände författaren Hans Hellmut Kirst toppar listan med sina satiriska skildringar av Korpral Aschs soldattliv under nazistregimen i Tyskland. Utgivningen av Kirsts författarskap har därtill på ett intressant sätt rört sig mellan olika förlag. På 50-talet publicerades han av det religiöst präglade förlaget Lindblads samt en militärlitterär förening; under tidigt 60-tal utgavs han av vänsterlutande förlag som Tiden och Folket i Bild för att efter hand landa i tidens dominerande massmarknadsförlag B. Wahlströms.

Att Rüegg inkluderar populärlitteraturen i sin undersökning ger här fin utdelning. Minskningen av översatt litteratur från de undersökta källspråken handlar således inte enbart om prestigelitteraturen. Tvärtom är minskningen av importerad populärlitteratur, såsom tysk romance eller franska spionthrillers, tydlig under perioden. Under 1970-talet stod B. Wahlströms för 30 % av alla översättningar från de undersökta språken. Som Rüegg konstaterar har den svenska deckarboomen helt naturligt inneburit ett minskat behov av översatt kriminallitteratur. På liknande sätt har bokförlaget Harlequins etablering på den svenska marknaden påverkat översättningsbredden inom romance-genren, då engelska är det helt centrala källspråket i deras utgivning.

Avslutningsdiskussionen i *Förmedla och förlägga* är högintressant, om än något rapsodisk. Rüegg visar hur olika tendenser på den svenska bokmarknaden, exempelvis digitaliseringen och inriktningen på internationella bästsäljare (*big books*), har dragit isär förutsättningarna för de stora respektive små förlagen. De senare har inte samma ekonomiska kapacitet, och de drivs inte sällan av en eller ett par eldsjälar, men de har likväl en viktig kulturförmedlande roll. Rüeggs slutsats är att olika stödformer är nödvändiga om bokmarknaden även framöver ska kunna erbjuda ett någorlunda representativt urval av översatt skönlitteratur.

Förmedla och förlägga är sammanfattningsvis en både gedigen och intressant studie av den översatta skönlitteraturen från franska, tyska och spanska under senare decennier. Den statistiska databasen ger en stabil grund att utgå ifrån i analysen. Olika tendenser som man möjligen anat kan här definitivt bekräftas. Men studien ger också flera överraskande resultat såsom att det i hög grad var importen av populärlitteratur som bar upp den tidigare utgivningen av översättningslitteratur. Att denna huvudsakligen kvantitativa studie i framtiden med fördel kan följas upp av mer kvalitativa undersökningar är givet. Kanske kan det vara något för Rüegg i ett eventuellt postdokprojekt?

Torbjörn Forslid